

ELTE JOGI KARI TUDOMÁNY

AD GEOGRAPHIAM
HISTORICO-IURIDICAM
OPE IURIS ROMANI COLENDAM
STUDIA IN HONOREM GÁBOR HAMZA

ELTE EÖTVÖS KIADÓ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM

**Ad geographiam historico-iuridicam
ope iuris Romani colendam
Studia in honorem Gábor Hamza**

ELTE Jogi Kari Tudomány 33.
Sorozatszerkesztő: VARGA ISTVÁN

István Varga

**Ad geographiam
historico-iuridicam
ope iuris Romani colendam
Studia in honorem
Gábor Hamza**

Szerkesztette:
Földi András – Sándor István – Siklósi Iván

Budapest, 2015

© Szerzők, 2015
© Szerkesztők, 2015

ISBN 978-963-312-240-2

ISSN 2060 9361

 E L T E
ÖT
VÖS
KIADÓ www.eotvoskiado.hu

Felelős kiadó: Hunyady András, ügyvezető igazgató
Felelős szerkesztő: Pál Dániel Levente
Kiadói szerkesztő: Gaborják Ádám
Szakszerkesztők: Borsos-Szabó Ágnes és Bérci Ildikó
Nyomdai munkák: Multiszolg Bt.
Tördelés: ElektroPress Stúdió
Borítóterv: Csele Kmotrik Ildikó

Tartalom

Tartalom	5
Laudatio.....	9
Laudatio.....	15
Köszönetnyilvánítás / Acknowledgements.....	21
Hollandia és a római jog.....	23
<i>Hans Ankum</i>	
«General Clause» towards “gesta in fraudem creditorum” during the Economic Crisis of Late Republican Rome	37
<i>József Benke</i>	
Delegation und Assignation.....	51
<i>András Bessenyő</i>	
Quo vadis heredis substitutio? – Észrevételek az utóöröklés szabályaihoz Magyarország új Polgári Törvénykönyvében.....	77
<i>Boóc Ádám</i>	
Adalékok a magyar nemzetközi magánjog tudományának történetéhez: Helle Károly nemzetközi magánjogi munkássága.....	89
<i>Burián László</i>	
Governo delle società contemporanee e cultura del diritto.....	101
<i>Alessandro Corbino</i>	
Az időmúlás, különös tekintettel az elévülés egyes speciális szabályaira az új Polgári Törvénykönyvben.....	109
<i>Csehi Zoltán</i>	
Das deutsche Bürgerliche Gesetzbuch und polnische Juristen im 20. Jahrhundert. Eine Inspirationsquelle für das Verständnis des Rechtspluralismus in der Debatte über das europäische Privatrecht	125
<i>Wojciech Dajczak</i>	
Saufeius, a jó menedzser.....	135
<i>Deli Gergely</i>	
Das „regimen morum“ zwischen Institution und Geschichte	149
<i>Nadja El Beheiri</i>	
The Original Meaning and Appearance of the Term “mulieris portio” in the Digest	161
<i>János Erdődy</i>	

Az új Polgári Törvénykönyv és a római jogi tradíció	175
<i>Földi András</i>	
A jogágak szerepe – a rendszerváltozás	189
<i>Harmathy Attila</i>	
Latin nyelvű adásvételi okiratok a Római Birodalomból.....	203
<i>Jakab Éva</i>	
Acquisition of Ownership in the Sales Contract Practice of Ancient Rome	221
<i>János Jusztinger</i>	
Einige Bemerkungen zum Bedeutungsgehalt und zur Auslegung der „annona militaris“	235
<i>Miklós Kelemen</i>	
A nemkívánatos habilitáció – Balogh Elemér magántanári képezésének ügye a debreceni jogi kar előtt (1916–1918)	249
<i>P. Szabó Béla</i>	
The Economic Analysis of Document TPSulp. 45	267
<i>Attila Pókecz Kovács</i>	
„Lege pignoris emere.” Egy interpretációkísérlet a Paul. 6 resp. D. 20, 5, 10 fragmentumhoz	283
<i>Pozsonyi Norbert</i>	
Emotion and Morality: A Neuroscience Perspective	295
<i>András Sajó</i>	
Trust Regulations in Some Asian Countries	309
<i>István Sándor</i>	
Quelques questions de l’inexistence et l’invalidité des actes juridiques dans le droit romain.....	327
<i>Iván Siklósi</i>	
A Chevisance to Avoid the Statutes against Usury.....	337
<i>Philip Thomas</i>	
A többarcú <i>actio mandati</i> mint a kezes megtérítési igényének eszköze	349
<i>Újvári Emese</i>	
Neuere Entwicklungen im europäischen Verbrauchervertragsrecht	367
<i>Lajos Vékás</i>	
Römischrechtliche Notizen zur antiken Flößerei.....	381
<i>Andreas Wacke</i>	

Das erneuerte Interesse für die erkenntnistheoretischen Aspekte
der aristotelischen Ethik in Deutschland und England im 19. und 20. Jahrhundert..... 405
Laurens Winkel

A kötet szerzői / List of Contributors 409

Laudatio

Τῆς ἀρετῆς ἰδρωῶτα θεοὶ προπάραιθεν ἔθνηκαν.

Hes. erg. 289

Jelen ünnepi kötet szerzői Hamza Gábor akademikust, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának egyetemi tanárát köszöntik, aki 2014. február 22-én töltötte be 65. életévét. Tisztelegnek a római jog nemzetközi hírű professzora előtt, aki egész életét a tudomány művelésének szentelte, és aki kivételesen gazdag, széles körű tudásából, műveltségéből mindig bőkezűen juttatott előadásai, könyvei és tanulmányai, de akár beszélgetések és levelezés útján is mindazoknak, akik a római jog, az ókori, a középkori és az újkori jogtörténet, az összehasonlító jog kérdései iránt érdeklődtek és érdeklődnek, akár belföldön, akár külföldön, akár Európában, akár másutt a nagyvilágban. Akinek megadatott, hogy Hamza Gáborral akárcsak egyszer is hosszabban beszélgethessen, megtapasztalhatta bámulatos műveltségét, legendás hírű nyelvtudását, szellemességét, és nem utolsósorban őszinte érdeklődését más emberek gondolatai, más országok története és kultúrája iránt.

Utoljára talán a XIX. és a XX. század fordulóján, mintegy száz évvel ezelőtt tanítottak az egyetemen jelentősebb számban olyan enciklopédikus tudású, sok nyelven beszélő, holt nyelveken is olvasó professzorok, mint Hamza Gábor. Az extrém méreteket öltő specializáció miatt ma már lámpással kell keresni az egyetemeken és a kutatóintézetekben azokat a tudósokat, kutatókat, akik térben és időben egyaránt olyan nagy horizont átlátására képesek, mint Hamza professzor úr. Akivel az egyiptomi papiruszokról vagy a balti államok jogfejlődéséről angolul, franciául, olaszul vagy oroszul éppen úgy érdemi szinten el lehet beszélgetni, mint a latin-amerikai országok polgári törvénykönyveinek keletkezéséről vagy a két világháború közötti német eszmetörténetről németül, spanyolul vagy portugálul. Aki a tudománytörténetben és az egyháztörténetben éppen úgy járatos, mint az európai alkotmánytörténet vagy magánjogtörténet számos delikát kérdésében a középkoron át az ókorig visszamenően.

Hamza Gábor Budapesten született értelmiségi családban. Általános iskolai és középiskolai tanulmányait a budapesti Pannónia utcai Általános Iskola és Gimnáziumban végezte, ahol kitűnő eredménnyel tett érettségi vizsgát 1967-ben. Ugyanebben az esztendőben kezdte meg egyetemi tanulmányait az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának nappali tagozatán. Az egyetemre az országos középiskolai tanulmányi versenyen történelemből elért helyezése alapján felvételi vizsga nélkül iratkozhatott be. Másodéves korától a Római

Jogi Tanszék demonstrátora, ahol Brósz Róbert és főleg Diódsi György tanítványaként képezte magát római jogból. Még egyetemi hallgató volt, amikor 1970-ben, a Római Jogi Tanszék kiadványsorozatának (*Publicationes Instituti Iuris Romani Budapestinensis*) első füzeteként nyomtatásban megjelent első munkája, *Az elbirtoklás fejlődése a római császárkorban* című tanulmány, amelyet Diódsi György olaszul ismertetett az *Index* című nápolyi folyóiratban, és amelyre az említett ismertetés alapján Max Kaser hamburgi professzor is hivatkozott *Das Römische Privatrecht* című kézikönyvének 1975-ben megjelent II. kötetében. Egyetemi tanulmányait 1972-ben fejezte be. 1973-ban avatták – régi iskolatársával, az utóbb szintén akadémiai rendes taggá választott Sajó Andrással együtt – „Sub auspiciis Rei publicae popularis” (1991 óta: „Sub auspiciis Praesidentis Rei publicae”) doktorrá.

Végzése óta a mai napig folyamatosan az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Római Jogi Tanszékének főállású oktatója. Az 1976/77-es tanévet DAAD-ösztöndíjjal a müncheni egyetemen, a híres *Leopold Wenger-Institut*ban töltötte, ahol Dieter Nörr professzor tanítványaként képezte tovább magát nemcsak római jogból, hanem – az ógörög nyelvre is kiterjedő nyelvtudása révén – antik jogtörténetből és papirologiából is. 1979-ben szerezte meg a kandidátusi fokozatot *Az ügyleti képviselő* című római jogi, antik jogtörténeti és összehasonlító magánjogi tárgyú értekezésével, amely 1982-ben az Akadémiai Kiadónál könyv alakban is megjelent. Az 1980/81-es tanévet Humboldt-ösztöndíjjal a kölni egyetem akkoriban Andreas Wacke professzor által vezetett római jogi intézetében töltötte vendégkutatóként. 1983-ban megszerezte az állam- és jogtudomány (akadémiai) doktora tudományos fokozatot azzal az értekezésével, amely 1985-ben *Jogösszehasonlítás és antikvitás* címmel a Közgazdasági és Jogi Könyvkiadónál jelent meg (angolul *Comparative Law and Antiquity* címmel az Akadémiai Kiadó adta ki 1991-ben). 1984-ben lett egyetemi tanár, 1985-től huszonnyolc éven át, 2013. szeptember 30-ig a Római Jogi Tanszék vezetője.

1973-tól nyílt módja arra, hogy nyugat-európai tanulmányutakat tegyen. Az 1970-es évek második felétől már nemzetközi konferenciák rendszeres résztvevője és előadója, az 1980-as évektől egy sor európai és tengerentúli egyetem vendégprofesszora, tekintélyes nemzetközi tudományos társaságok tagja. Évtizedek óta úgyszólván minden hónapban (vagy akár gyakrabban is) angolul, németül, franciául, olaszul, spanyolul, portugálul és oroszul tart előadásokat nemzetközi konferenciákon, külföldi egyetemeken és kutatóintézetekben – valamennyi kontinensen, beleértve Latin-Amerikát és még Ausztráliát is.

A Nemzeti Tankönyvkiadótól kapott megbízás alapján, a Brósz–Pólay-tan-könyv alapulvételeivel 1996-ban Földi Andrással társszerzőségben publikálta *A római jog története és intézményei* című egyetemi tankönyvet, amely azóta minden évben megjelent átdolgozott és bővített kiadásban. 2002-ben jelent meg *Az európai magánjog fejlődése* című műve, amely a világ számos – a téma szempontjából

összes fontos – országát illetően bemutatja a római jogi tradíció hatástörténetét. E művével egy teljesen új, talán „jogföldrajzinak” nevezhető irodalmi műfajt teremtett meg, amely a különleges, egyszersmind megbízható adatok, információk rendezett tömegével excellál. E mű átdolgozott kiadásai németül, franciául és olaszul jelentek meg. A legteljesebb verzió a 2009. évi német nyelvű kiadás (*Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*).

Alighanem ez a hatalmas, több évtizedes kutatómunkát betetőző *opus magnum* hozta meg számára 2004-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező, majd 2010-ben rendes tagságát. Számptalan magas állami kitüntetések közül e helyütt csak a Magyar Érdemrend középkeresztjének 2014-ben történt elnyerésére utalunk. Külföldi elismerései közül kiemeljük, hogy 2001 óta külső tagja a pavai Európai Magánjogászok Akadémiájának (*Académie des Privatistes Européens*), amely Giuseppe Gandolfi római jogász és polgári jogász professzor vezetésével jelentős szerepet játszik az európai magánjogi harmonizációban. Szintén csak példaként utalunk arra a nagy jelentőségű külföldi elismerésre, hogy az 1984-es perui polgári törvénykönyv (*Código civil*) 2015-ben 100 ezer példányban napvilágot látott évfordulós hivatalos kiadásában Hamza Gábornak a témához szorosan kapcsolódó spanyol nyelvű tanulmányát választották a szerkesztők a személyekről szóló első könyvet bevezető – teljes terjedelmében közölt! – tanulmányként.

Hamza Gábor 60. születésnapja alkalmából – az ELTE Állam- és Jogtudományi Kara és más szponzorok anyagi támogatásával – az ELTE Eötvös Kiadó négy kötetben jelentetett meg Hamza Gábor idegen nyelvű tanulmányaiból egy igényes válogatást (*Iura antiqua et iura moderna methodo comparativa investigata*). Ez a négy kötet persze csak a jéghegy csúcsa. Tucatnyi nyelven a világ számos országában megjelent publikációinak száma meghaladja az 1100-at, az azokra történt hazai és külföldi hivatkozások száma pedig a 2000-et.

Hamza Gábor már az 1970-es évek második felétől nagy súlyt helyezett arra, hogy a Római Jogi Tanszék oktatási profilja minél szélesebb körű legyen. A rendszerváltozás előtti években feltűnést, és széles körben elismerést váltott ki, hogy az – akkor már felpuhulóban levő, de nem feltétlenül kiszámíthatóan reagáló – diktatúra által nem preferált személyeket hívott meg a tanszékre, és az akkori politikai lehetőségek határait feszegető kurzusokat honosított meg. 1978-ban el tudta érni, hogy a római jogászként nemzetközi hírű, de 1949 óta politikai okokból mellőzött Visky Károly legfelsőbb bírósági bíró (1949-ig a római jog habilitált magántanára, 1967-től kandidátus, 1977-től akadémiai doktor) a Római Jogi Tanszéken speciális kollégiumokat tarthasson, 1980-ban pedig sikerrel járt az a fáradozása, hogy Visky Károly címzetes egyetemi tanári címet kapjon. Hamza Gábor érdeme, hogy az 1980-as évek második felében Erdő Péter (utóbb Antalóczy Péter) egyházjogi, Raj Tamás, főként pedig Baruch Oberlander (utóbb Köves Slomó) héber jogi kurzusokat

tartottak a Római Jogi Tanszéken. Az 1980-as évek közepétől egyre gyakrabban tűntek fel nyugat-európai vendégek a Római Jogi Tanszéken. Angol, német, francia, olasz és spanyol nyelvű vendégelőadásait Hamza professzor konzekutív tolmácsolása tette érthetővé a hallgatók számára.

Szintén még a rendszerváltozás előtt alapította meg Hamza professzor a Tanszék mellett működő idegen nyelvi (angol, német, francia, olasz, spanyol és orosz) köröket, amelyek több éven át sikeresen működtek. A TDK és a speciális kollégium közötti átmenetet képező nyelvi körök rendezvényein mindenkor az adott nyelven tartottak előadásokat meghívott előadók és hallgatók, és persze számos alkalommal maga Hamza Gábor is, a római jogi tradíciónak az adott nyelvterületen való továbbéléséről. A nyelvi körök a nyelvtanulás, a szakmai fejlődés és a közösségteremtés szempontjából is kivételes lehetőségeket kínáltak.

Mindezen erőfeszítései révén a Római Jogi Tanszékot több évvel a rendszerváltozás előtt friss, nyugatias szellem járta át.

Részben szintén a rendszerváltozást megelőzően indított el Hamza professzor kiadványsorozatokat, és jelentetett meg különféle tanszéki kiadványokat. Ezek közül kiemelendő az 1999-ben útjára indított *Magyar jogtudósok* című sorozat. Számos jogtudós életrajzát Hamza Gábor írta meg, adott esetekben (pl. Schwarz András Bertalan zürichi professzúráját illetően) külföldi levéltári kutatásokat is végezve. Új fordításban adatta ki Maine *Ancient law*-ját (1988) és Fustel de Coulanges *La cité antique*-jét (2003), és fontos újabb külföldi szakkönyvek (R. MITCHELL, W. BRAUNEDER) magyarra fordítását is kezdeményezte és irányította. Ő maga is fordított: Kállay Istvánnal együtt még az 1970-es években lefordították a *Digesta* utolsó titulását (*De diversis regulis iuris antiqui*), később pedig heroikus erőfeszítéssel lefordította Cicero *De re publicá*ját, amivel a magyar műfordítási irodalom régi adósságát törlesztette (Cicero: *Az állam*, Budapest, 1995). E nagy munka, nemkülönben tárgybeli tanulmányai révén, nemzetközileg is elismert Cicero-szakértővé vált.

1984-től 2002-ig Hamza Gábor szerkesztette az ELTE ÁJK kari Actáját, és kialakította annak új és a korábinál sok tekintetben előnyösebb arculatát (rovatok, francia rezümék stb.).

Hamza Gábor mindenkor sokat tett az Állam- és Jogtudományi Kar és a Római Jogi Tanszék nemzetközi kapcsolatainak fejlesztéséért. Széles körű nyelvtudásával hallgató korától kezdve mindenkor segítséget nyújtott a kar külföldi vendégeinek fogadásánál. Több nemzetközi (főleg olasz–magyar) konferenciát szervezett, és kiterjedt kapcsolatrendszere révén sokakat, elsősorban a Római Jogi Tanszék fiatal oktatóit, de másokat is hozzásegített ahhoz, hogy be tudjanak kapcsolódni a nemzetközi tudományos élet vérkeringésébe, hogy a fiatalok egyénileg, de néha csoportosan is eljuthassanak külföldi konferenciákra, tanulmányutakra, és cikkek megjelenhessenek külföldi folyóiratokban, tanulmánykötetekben. Kiemelendő

ebben a körben a római La Sapienza Egyetemen, személy szerint kiváltképpen Feliciano Serrao és Pierangelo Catalano professzorokkal, valamint a New Orleans-i Loyola Egyetemen, személy szerint főként James Klebba professzorral ápoló gyümölcsöző együttműködés.

Számos fiatal kutatóval foglalkozott doktori iskolai témavezetőként. Tanítványai közül Sándor István és Boóc Ádám doktori fokozatot szereztek. Nevezetesen azok a *privatissimumok* is, amelyek keretében a tanszéki demonstrátorok egymást követő nemzedékei immár több évtizede a professzor úr mellett dolgozva gyarapíthatják szakmai és idegen nyelvi ismereteiket, és persze általános műveltségüket is.

Faber est suae quisque fortunae. Hamza Gábor saját magának, közelebbről kitartó munkájának, szorgalmának, és persze nem utolsósorban kiváló tehetségének köszönhetően lett Magyarország nemzetközileg is kiemelkedő, sőt nemzetközi viszonylatban egyik legismertebb jogtudósa. A számos idegen nyelv, a számos különböző jogi kultúra alapos megismerése sohasem távolította el őt attól az ifjúkorában maga elé tűzött céltől, hogy a római jog művelője legyen a budapesti tudományegyetemen. A sok külföldi vendégprofesszori meghívást teljesítette ugyan, de tanszékéhez mindenkor hű maradt, amiként műveiben évtizedek múltán is mindenkor arra törekedett, hogy a római jog, a római jogi tradíció továbbélését, hatástörténetét mutassa be. Meggyőződéssel hirdette és hirdeti ma is, hogy a jogösszehasonlítás során a római jognak kell képeznie a *tertium comparationis*, legyen szó akár az antik jogok összehasonlításáról, akár más irányú komparatív vizsgálatokról. Hatalmas tudományos *oeuvre*-jének ez a római joghoz való hűség adja meg a legmagasabb szinten a koherenciáját és harmóniáját.

Mindezek után csak azt kívánhatjuk Hamza Gábor professzor úrnak, hogy a jövőben is a rá jellemző fiatalos lendülettel, energiával, kitartással művelje a számára oly kedves diszciplínákat, ahogy egész életében példásan és eredményesen tette mindannyiunk javára. *Ad multos annos!*

Földi András, Sándor István, Siklósi Iván

Laudatio

*Quod legerent omnes quondam dabat Itala tellus
nunc e Pannonia carmina missa legit.
Magna quidem nobis haec gloria; sed tibi maior,
nobilis ingenio patria facta meo.
Janus Pannonius (1434–1472)*

The authors of the present *Festschrift* are greeting Gábor Hamza, member of the Hungarian Academy of Sciences, Professor of Roman Law and Comparative Legal History of the Faculty of Law of Eötvös Loránd University, for his 65th birthday, which was on 22 February 2014. They are tributing to the world-wide known famous Professor of Roman Law, who has devoted his life to science, who has provided his exceptionally rich, wide-scaled knowledge and scholarship generously for all those who, either in Hungary, or abroad, or in Europe, or even overseas, have been interested in the Roman law, the legal history of the Antiquity, the Middle Ages and the Modern Age, and the questions of comparative law, by means of his lectures, books, papers, or even by personal conversation or correspondence. Anyone who has had even a single opportunity to discourse with Gábor Hamza, has had the opportunity to experience his marvellous erudition, his legendary command of languages, his delicate wit, and last but not least his honest interest for others' thoughts, as well as the history and culture of other countries.

Gábor Hamza started his studies in the Faculty of Law of Eötvös Loránd University in 1967. He was able to matriculate to the university without taking an entrance exam, because of his results in history in the national competition of secondary grammar schools. He became a student fellow – so called *demonstrator* – in the Department of Roman Law in his second year of university, and he improved his knowledge of Roman law as a disciple both of Róbert Brósz and mainly of György Diódsi. He was still a university student when his first paper, *Development of Adverse Possession in the Imperial Period of Roman Law*, was published in 1970, and was reviewed by Gy. Diódsi in the journal *Index* (vol. 3 [1972], p. 124 f. in Italian), and to which Max Kaser referred in the 2nd volume of his *Das Römische Privatrecht* (2nd ed., 1975, p. 593). Gábor Hamza finished his studies in 1972, and graduated as a doctor with the title “Sub auspiciis Rei publicae popularis” – from 1991 “Sub auspiciis Praesidentis Rei publicae” – in 1973, together with his old fellow András Sajó, who was later elected as an academician as well.

After his graduation Gábor Hamza has served continuously as teacher of the Department of Roman Law as a member of the Faculty of Law of Eötvös Loránd

University. He spent the academic year of 1976/1977 with a DAAD scholarship at the University of Munich, in the famous *Leopold Wenger-Institut* where he trained himself not just in Roman law, but – due to his capacity of ancient Greek – in ancient legal history and papyrology as well, as the disciple of Professor Dieter Nörr. He acquired the title of “candidate” (CSc) in 1979 with his work on *Contractual Agency*, which was a study of Roman law, ancient legal history and comparative private law. It was published in Hungarian in 1982. As a visiting researcher, he spent the academic year 1980/1981 with a Humboldt-scholarship in the *Institut für Römisches Recht* of the University of Cologne, which was at that time led by Professor Andreas Wacke. In 1983 he acquired the scientific title of (Academic) Doctor of Legal Science (DSc) for his work *Comparative Law and Antiquity*, which was published in Hungarian in 1985 and in English in 1991. He became a professor in 1984, and from 1985 until 30 September 2013, for 28 years, he was the Head of the Department of Roman Law.

Since 1973 he has had a number of opportunities to travel to Western Europe. Since the second half of the 1970’s, he has been a regular participant and lecturer at international conferences, since the 1980’s he has been nominated as visiting professor at several universities of Europe as well as overseas, and he has been elected as member of prestigious scientific societies. For decades, at least once – sometimes more – every month, he has given lectures at international conferences, foreign universities and research institutes in English, German, French, Italian, Spanish, Portuguese and Russian on every continent, including Latin-America, Japan, China, and Australia.

As a co-author with András Földi, he published the textbook *History and Institutes of Roman Law* based upon that of R. Brósz and E. Pólay, in 1996, which has been published and revised every year since then.

His monography, *The Development of European Private Law* was published in Hungarian in 2002, and reveals the history of the effect of Roman law tradition in numerous countries of the world, including all the important ones concerning the subject. He created a new literary genre of legal geography that excels with an extraordinary amount of reliable and well-structured data and information. The revised editions of this work have been published in German, French and Italian. The most complete version of this opus is the German edition from 2009 (*Entstehung und Entwicklung der modernen Privatrechtsordnungen und die römischrechtliche Tradition*).

This exceptional *opus magnum*, obviously having decades of research included, has presumably brought him the title of Academician as a Corresponding Member in 2004 and that of Full Member in 2010. We shall highlight that amongst his foreign appreciations he is an external member of the Academy of the European Private Lawyers of Pavia (*Académie des Privatistes Européens*) since 2001. We are referring

also to his great recognition that in 2015, in the official anniversary edition – published in 100 thousand copies – of the *Código civil* of Peru (originally published in 1984) the editors selected and published Gábor Hamza's study, relating closely to the subject, in full text as the introductory study of the First Book of Persons.

For Gábor Hamza's 60th birthday, the ELTE Eötvös Press published a selection of the high standard of his studies published in foreign languages and in four volumes (*Iura antiqua et iura moderna methodo comparativa investigata*, I–IV, Budapest 2010–2014). These four volumes are certainly just the tip of the iceberg. The number of his studies published in a dozen foreign languages throughout the world is more than 1100 and the references to them, either home or abroad, is more than 2000.

Gábor Hamza has put a great emphasis to the enlargement of the scholar profile of the Department of Roman Law since the second half of the 1970's. In the years before the regime change of 1989, he made a great, widely approved sensation when he invited persons to teach in the Department which the dictatorship – that was softening, however, reacting not always in a predictable manner – did not really prefer, and he launched courses that pushed the envelope of political opportunities of the time. In 1978, he could achieve that the internationally famous Romanist Károly Visky, who had, due to political reasons, been excluded from teaching in the university since 1949 – could hold special courses in the Department of Roman Law. In 1980 he successfully finished his efforts to gain Károly Visky the title of Honorary Professor of the University. It is to Gábor Hamza's merit that in the second half of the 1980's, Péter Erdő (later Péter Antalóczy) could run courses in canonic law, and that both Tamás Raj, and mainly Baruch Oberlander (later Slomó Köves) could deliver courses of Hebrew Law in the Department of Roman Law. Since the middle of the 1980's there have been visitors from Western Europe more and more often, in the Department of Roman Law. Their lectures in English, German, French, Italian, and Spanish were available to the students thanks to Professor Hamza's consecutive interpreting.

Before the regime change, Professor Hamza has established the language circles of law students under the patronage of the Department which had been working in foreign languages (such as English, German, French, Italian, Spanish and Russian) successfully for several years. The invited lecturers and students held lectures in foreign languages during the events of the language circles, and of course several times Gábor Hamza himself made presentations on the continuity of the Roman law tradition in the corresponding area. The language circles created an exceptional opportunity to cultivate command of the languages, for the development of the professional skills and for the establishment of the social network.

Thanks to all these efforts, the Department of Roman Law was infiltrated by a fresh, Western spirit years before the regime change.

Professor Hamza has initiated series of publications partly before the regime change, and published several publications of the Department. From these, the

series *Hungarian Legal Scholars*, started in 1999, is to be underlined. Gábor Hamza has written biographies of numerous jurists using often original sources of archives (e. g. as regards András Bertalan Schwarz's professorate in Zurich). He organised the publication of a new translation of Maine's *Ancient Law* (1988) and the publication of a reprint of a former Hungarian translation of Fustel de Coulanges's *La cité antique* (2003) as well, and he has initiated and directed the translation of important pieces of current foreign literature (R. Mitchell, W. Brauneder, etc.) to Hungarian.

He translated important sources himself as well: together with István Kállay, they translated the last title of the Digest (*De diversis regulis iuris antiqui*) in the 1970's. Later, he translated Cicero's *De re publica* with heroic efforts, with which he has redeemed the very debt of the Hungarian translation of Latin literature (1995). Due to this work and the studies carried out for this translation, he has become an internationally appreciated expert on Cicero.

From 1984 until 2002 Gábor Hamza edited the *Acta Facultatis Politico-iuridicae Universitatis Scientiarum Budapestinensis*, and made up the new and improved structure and form (e. g. headings, abstracts in French).

Gábor Hamza has always put forth great efforts for the development of the international relations of both the Faculty of Law and the Department of Roman Law. He has always helped with the hosting of foreign visitors of the Faculty with his great command of languages since his time as a student. He has organised several international (mainly Italian–Hungarian) conferences, and through his broad social relations he helped numerous young scholars, mainly (but not only) those of the Department of Roman Law, to connect to the international scientific circulation, to ensure that the young researchers either in groups, or individually could participate in foreign conferences, or to get their papers published in international journals. We have to emphasise that in this aspect, he had a fruitful cooperation with the *University La Sapienza* in Rome, especially with professors Feliciano Serrao and Pierangelo Catalano, and with the *Loyola University* of New Orleans, especially with professor James Klebba.

He has been the supervisor of several PhD students, and among them István Sándor and Ádám Boóc have achieved the title.

Faber est suae quisque fortunae. Gábor Hamza has become one of the most excellent and reputable scholars in Hungary and even world-wide, thanks to his personality, unceasing eagerness, ambition, diligence and persistence, and last but not least thanks to his great talent. Not even the command of numerous languages, nor the knowledge of the several legal cultures has deterred him from his goal that was set up in his youth i. e. he would be a scholar of Roman law at the University of Budapest. He has fulfilled the many invitations as a visiting professor, but he has always been loyal to the Department, aiming to reveal the continuity and the history of the impact of Roman law tradition in his works, even after decades. He

propagated and has been propagating even now, that during legal comparison the Roman law has to be the *tertium comparationis*, concerning either the comparison of ancient legal systems or that of the comparative inquiries of other aspects. The loyalty to Roman law provides the uppermost coherence and harmony for his great scientific *oeuvre*.

After all, we may wish only that Professor Gábor Hamza carry out the disciplines of his taste by his juvenile passion, energy, tenacity, as exemplarily and successfully as he has been doing it all his life for all our benefit. *Ad multos annos!*

András Földi, István Sándor, Iván Siklósi

Köszönetnyilvánítás / Acknowledgements

A jelen ünnepi kötet szerkesztői ezúton is köszönetüket fejezik ki prof. dr. Varga István tanszékvezető egyetemi tanár úrnak, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar tudományos dékánhelyettesének, a jelen kötetet befogadó kiadványsorozat szerkesztőjének, aki a kötet megjelentetését elsők között kezdeményezte, és a munkálatokat mindvégig önzetlenül és – különösen az új Polgári perrendtartás megalkotásában betöltött vezető szerepe és az azzal járó túlterheltsége mellett is – fáradhatatlanul támogatta. Szintén köszönetet mondunk kari kollégáknak, dr. Borsos-Szabó Ágnes szerkesztőnek, valamint az ELTE Eötvös Kiadó munkatársainak, akik sokat fáradoztak azért, hogy jelen kötet minél méltóbb formában láthasson napvilágot.

The editors of the present *Festschrift* express their gratitude to Professor István Varga, Vice Dean of the Faculty of Law of Eötvös Loránd University, editor of the series in which this volume is published, for having been among the first colleagues to initiate the publication of this volume and for having constantly and tirelessly helped the editors' work, notwithstanding especially those heavy burdens that accompany his leading role in the codification of the new Hungarian code of civil procedure. The editors are very grateful also to Dr Ágnes Borsos-Szabó as well as to the editors of the Eötvös University Press who efficiently helped to bring this volume to completion.

ISBN 978-963-312-240-2

9 789633 122402